

Nieuwsbrief leren

leren en studeren op de basisschool

nummer 16

april 2003

Lieven Coppens

*Wil je deze nieuwsbrief ook ontvangen? Dat kan. Stuur een email naar nieuwsbrief.leren@skynet.be met daarin jouw emailadres en de vermelding "Nieuwsbrief leren". Let wel: deze nieuwsbrief wordt **enkel via email** verstuurd!*

Woord vooraf

Met dit nummer sluiten we de tweede jaargang van deze nieuwsbrief af. Een jaar waarin het aantal lezers van deze nieuwsbrief meer dan verdubbeld is. De nieuwsbrief wordt gelezen van West-Vlaanderen tot Limburg, door leerkrachten, ouders, schooldirecties, pedagogische begeleiders, CLB-medewerkers, medewerkers aan schoolondersteunende diensten. De reden om er volgend schooljaar, mee verder te doen.

Dit nummer is later dan anders. Het was wachten tot 18 april op de laatste tekst rond de hertekening van het onderwijslandschap in Vlaanderen. In functie van volgend schooljaar wou ik eerst weten op welke manier het nieuwe zorgbeleid op school moet gerealiseerd worden.

Lieven

Superman op drift: de interne zorgcoördinator

In bijlage 4 van de mededeling van het departement onderwijs over de hertekening van het onderwijslandschap voor het basisonderwijs¹ staat dat het zorgbeleid op een school gerealiseerd moet worden op drie niveaus:

- /// Het niveau van de school of de scholengemeenschap;
- /// Het niveau van het ondersteunen van het handelen van de leerkrachten;
- /// Het niveau van de leerlingbegeleiding.

Deze zorgtaken op de drie niveaus mogen niet van elkaar gescheiden worden. De samenhang moet bewust gestimuleerd en waargemaakt worden door de zorgcoördinatoren. Ik citeer:

Het is niet of/of maar en/en.

Het zorgbeleid moet vorm krijgen door gerichte acties en is een zaak van het hele schoolteam.

Niveau	Concreet
Coördinatie van het zorgbeleid op het niveau van de school:	<ul style="list-style-type: none">- Coördinatie van alle zorginitiatieven;- Aanspreekpunt zijn voor leerlingen, leerkrachten, ouders, externe hulpverleners;- Op de hoogte zijn van de noden van leerlingen en leerkrachten;- Weten waar men naar toe wil;- Weten op wie men (intern en extern) een beroep kan doen;- Een beleid ontwikkelen vanuit een door het schoolteam gedragen visie en een gezamenlijke doelgerichtheid;- Organiseren van overleg;- Bespreekbaar maken van pedagogisch-didactische knelpunten;- Organiseren van de samenwerking met externen;- Stimuleren van de ouderbetrokkenheid;- Bevorderen van de communicatie met de ouders;- Een brugfunctie uitoefenen tussen school en CLB;- Organiseren van de samenwerking met het bijzonder onderwijs.

¹ Departement Onderwijs
Mededeling: hertekening onderwijslandschap basisonderwijs
BaO/2003/02
2003-04-18
Bijlage 4: Duiding bij de uren zorgbeleid

Ondersteunen van het handelen van de leerkracht:	-	Helpen bij preventieve en remediërende interventies, individueel en groepsgericht;
	-	Bieden van collegiale coaching ;
	-	Bieden van collegiale ondersteuning.
Begeleiding van leerlingen:	-	Begeleiden van individuele leerlingen;
	-	Overnemen van het zorgbeleid buiten de klascontext;
	-	Bieden van een aanvullende expertise op de eerstelijnsopdracht van de leerkracht

In de tabel hierboven is te lezen hoe die gerichte acties er kunnen uitzien voor een school. Binnen deze tekst staat nog een zeer interessante zin:

Wanneer het probleem de draagkracht van de leerkracht of klasgroep overstijgt, kan het zorgbeleid via enkele gerichte interventies tijdelijk worden overgenomen buiten de klascontext. De eerstelijnszorg door de (groeps)leerkracht en de aanvullende expertise van de persoon of personen met een zorgopdracht vullen elkaar op die manier aan.

Als CLB'er krijg ik bij het lezen van deze zin de indruk dat onze werking op school in één klap gesitueerd wordt buiten de eerste- en tweedelijnszorg. Deze indruk wordt versterkt als ik de *Voorbeelden van mogelijke zorgtaken* uit deze bijlage er op nalees:

Coördinatie van het zorgbeleid op schoolniveau:

- 'Zichtbaar' aanspreekpunt zijn voor elke zorgvraag in de school (vanwege leerlingen, leerkrachten, ouders, ...);
- Organiseren en coördineren van de curriculumdifferentiatie voor individuele leerlingen of voor groepen van leerlingen (differentiatie naar doelen, inhoud, werkvormen, groepeeringsvormen, evaluatie, tempo ...);
- Organiseren en ondersteunen van gedifferentieerde leertrajecten;
- Introduceren en ondersteunen van het gebruik van een leerlingvolgsysteem;
- Organiseren van de registratie van nuttige informatie over de leerlingen en dit toegankelijk maken voor alle betrokkenen;
- Organisatie van het intern (multidisciplinair) overleg;
- Organisatie van de contacten met externen (CLB, gespecialiseerde diensten, welzijnssector, opleiders en nascholers, ...);
- Uitbouwen van een netwerk van personen, diensten en scholen waarmee kan samengewerkt worden en /of waar ondersteuning kan gevonden worden;
- Inrichten van een toegankelijk documentatiecentrum;
- Stimuleren van de ouderbetrokkenheid;
- Organiseren van de contacten met ouders;
- Zelfevaluatie van het zorgbeleid ...

Ondersteuning van het handelen van de leerkracht

- Didactische suggesties geven op het gebied van omgaan met diversiteit (= preventief vermijden dat het onderwijsgedrag achterstanden en /of problemen genereert);
- Hulpmiddelen aanreiken op het gebied van detectie en probleemanalyse;
- Ondersteunen via een handelingsgerichte diagnostiek;
- Samenwerken aan het opstellen van een handelingsplan;
- Samen zoeken naar oplossingen en interventies;
- Samen opvolgen en evalueren van de interventies en van de algemene aanpak;
- Collegiale coaching van leerkrachten ...

Leerlingbetrokken taken

- Hulp bij leer -of gedragsproblemen aan individuele leerlingen of aan groepjes leerlingen;
- (Samen) uitvoeren van de handelingsplanning;
- Versterken van het welbevinden van de leerling ...

Het CLB op de derde lijn dus. Op zich niet direct een onoverkomelijk probleem voor het CLB, aangezien we subsidiair werken, in de betekenis zoals Erik Vercammen en Piet Casier het in een interview in het tijdschrift *Caleidoscoop* (tijdschrift van de vrije CLB's) treffend verwoordden:

Erik Vercammen:

Subsidiariteit betekent niet dat de school zoveel als mogelijk zelf moet doen, wel dat de hulpverlening het best werkt wanneer ze zo dicht mogelijk bij de cliënt, de leerling gebeurt¹.

Piet Casier:

Concreet wil dat zeggen, dat je de leerkracht die vraagt hoe hij moet omgaan met moeilijke leerlingen in zijn klas, sterker maakt, zodat hij in zijn klas zelf een antwoord kan geven. Wanneer een ouder in principe de oplossing kan geven voor een probleem, dan moet je de ouder sterk genoeg maken om dat antwoord te formuleren¹.

¹ GRAINDOURZE Linda, *CLB-werkingsprincipes: subsidiariteit. Een interview met Piet Casier en Erik Vercammen. Caleidoscoop*, 12^e jaargang, nr.6, 2000, pp.28.

Erik Vercaemmen:

Subsidiariteit kan je dus niet vertalen als "je moet de school dat laten doen", neen, je moet het zo dicht mogelijk bij de leerling organiseren. Je partner kan de ouder zijn, de leerling zelf of de school².

De bedenkingen die ik heb, laten zich eerder als volgt formuleren:

- /// Zal de communicatie tussen school en CLB beter verlopen als er op de scholen een interne zorgcoördinator is? Nu hoor ik van leerkrachten dat ze problemen met leerlingen liever rechtstreeks met het CLB bespreken;
- /// Het CLB heeft zich de voorbije jaren een aantal methodieken eigen gemaakt die een perfect antwoord bieden op de verplichte subsidiariteit. De methodiek bij uitstek is de *Consultatieve Leerlingbegeleiding* die uitgaat van een specifieke ouder, leerkracht of leerling met een specifiek probleem in een specifieke context en die in rechtstreeks overleg met de betrokkene onderzoekt wat er kan gedaan worden. De interne zorgcoördinator zal daarin moeten geïntegreerd worden, terwijl deze in de meeste gevallen niet de meest leerling nabije persoon zal zijn;
- /// Er is een zeer grote overlap tussen de methodieken die de zorgcoördinator zal hanteren ter ondersteuning van de leerkrachten en de expertise die het CLB heeft opgebouwd: consultatief werken en handelingsgerichte diagnostiek zijn in de hele CLB-sector intussen gemeengoed geworden. Het gaat over methodieken die niet zonder meer in de basisopleiding van hulpverleners en onderwijsondersteuners zijn opgenomen en die toch een intensieve training vergen om ze zich eigen te maken. Aan deze expertise wordt door het departement onderwijs blijkbaar met enig gemak voorbijgegaan;
- /// De interne zorgcoördinator zal de directie een groot stuk ontlasten van zijn pedagogisch-didactische opdracht (niet van zijn pedagogisch-didactische verantwoordelijkheid). Of deze directies daar echt gelukkig mee zijn is voor mij nog de vraag. Mijn ervaring leert mij dat de directies deze pedagogisch-didactische opdracht graag zelf zouden behouden en vaak reeds op een zeer efficiënte manier de brugfunctie tussen CLB en school zelf vervullen en reeds een duidelijk aanspreekpunt op school zijn voor iedereen die, intern en extern, betrokken is bij de leerlingenzorg. Vanuit de reeds aanwezige expertise bij het CLB lijkt me dat de onderwijsgelden hier tweemaal aangewend worden om eenzelfde doel te bereiken;
- /// Bij het begeleiden van leerlingen worden er in de tekst van het departement voorbeelden gegeven van opdrachten die voor de zorgcoördinator heel wat professionaliteit op die vlakken vergen (zoals het begeleiden van leerlingen met gedragsproblemen). Kan en mag men vragen van zorgcoördinatoren dat ze zich in een aantal gevallen de professionaliteit van andere disciplines eigen maken?

Dit laatste punt brengt mij direct bij de professionalisering van de groepsleerkrachten, die duidelijk ook op de werkvloer door de interne zorgcoördinator zal moeten gerealiseerd worden. Hiervoor moet hij over de nodige expertise beschikken, die hij zelf kan en moet verwerven en moet blijven uitbouwen:

- /// Door netwerkvorming met collega's uit andere scholen,
- /// Bij mensen uit de welzijnssector,
- /// Bij het CLB,
- /// Door nascholing en opleiding.

Het basisonderwijs moet zich de multidisciplinariteit eigen maken die momenteel reeds aanwezig is in het CLB. Mij lijkt het dat een duidelijker visie van het departement op de opdracht van het CLB – en de bereidheid om het CLB nu eindelijk eens een afgebakende plaats in het onderwijsveld te geven – hier veel zou kunnen oplossen. De afgelopen drie jaar is echter gebleken dat het CLB door de overheid zowat vogelvrij is verklaard en voortdurend bestookt wordt met andere en extra opdrachten (integrale jeugdhulpverlening, vaccinaties, ...) waardoor de eigenlijke opdracht in het gedrang komt. Dit tot frustratie van scholen en CLB-medewerkers.

Dat de zorg voor de leerlingen op school moet gecoördineerd worden, staat niet in vraag. Dat de school zich daarvoor nieuwe methoden en opdrachten moet eigen maken, terwijl de nodige expertise reeds op andere plaatsen aanwezig is, lijkt mij op het moment dat de planlast ter discussie staat en de verborgen agenda van het departement onderwijs besparing lijkt te zijn, net iets te hoog gegrepen. Of moeten op termijn bepaalde onderwijsondersteunende diensten ophouden te bestaan en wordt dit nu in alle stilte voorbereid? Ik blijf met een aantal vragen zitten.

¹ Ibidem.
² Ibidem.

Coördineren van de interne leerlingenzorg

Het werken met een interne zorgcoördinator zal van de basisscholen heel wat inspanning en bijscholing vragen. Aangezien het één van de opdrachten van het CLB is om schoolondersteunend te werken, moeten de scholen daar dan ook terecht kunnen.

Aangezien de interne leerlingenzorg voor het CLB ook een nieuw thema is, is het goed dat scholen en CLB van bij het begin eenzelfde referentiekader opbouwen. Gelukkig bestaat er reeds goed en praktijkgericht materiaal vanuit het Nederlandse *Weer Samen naar School*-project. Het CPS¹ te Hoevelaken heeft in 1994 een praktijkmap² uitgegeven die bijna naadloos aansluit bij de inhoud en zoals die momenteel terug te vinden zijn in de bijlage 4 van de departementale tekst waarover ik in het vorige stuk enkele bedenkingen formuleerde. Ik laat hieronder de inhoudsopgave van deze map voor zich spreken.

Coördineren van de interne leerlingenzorg	
INHOUDSOPGAVE	
(De bladzijden zijn per Deel en per Stap genummerd)	
Voorwoord	I
ALGEMEEN DEEL	
1 Interne leerlingenzorg als onderdeel van integrale leerlingenzorg	2
1.1 Inleiding	2
1.2 Wat houdt integrale leerlingenzorg in?	2
1.3 Leerlingenzorg in de groep	3
1.4 Leerlingenzorg op school niveau	4
1.5 Leerlingenzorg op bovenscholse niveau	5
1.6 Verdere opzet van het Algemeen Deel	6
2 Systeem van leerlingenzorg	7
2.1 Korte historische schets	7
2.2 Leerlingenzorg en onderwijskundig schoolbeleid	10
3 De ILC en zijn plaats in de schoolorganisatie	12
3.1 Inleiding	12
3.2 De ILC en de groepsleerkracht	13
3.3 De ILC en de directie	13
3.4 Samenvatting	14
4 Taken van de ILC	15
5 De ILC en leerlingenzorg op het bovenscholse niveau	17
6 De invoering van een systeem van leerlingenzorg	18
Literatuur	19
PRAKTIJK DEEL	
Stap 1: Voorbereiding	1
Inleiding Stap 1	2
Overzicht van de activiteiten, leesteksten en materialen in Stap 1	3
Overzicht van de activiteiten in Stap 1	4
Checklist	5
Leesteksten en materialen	6
1.1 Algemene oriëntatie	7
1.2 Oriëntatie op het leerlingenzorgbeleid	9
1.3 Analyse van de huidige en gewenste situatie	14
1.4 Inventarisatie van werkcondities en coördinatietaken	28
1.5 Maken van een analyse en een voorstel	36

Coördineren van de interne leerlingenzorg	
Stap 2: Planning	1
Inleiding Stap 2	2
Overzicht van de activiteiten, leesteksten en materialen in Stap 2	3
Overzicht van de activiteiten in Stap 2	4
Checklist	5
Leesteksten en materialen	6
2.1 Opstellen van een Werkplan Interne Leerlingenzorg (ILZ)	7
2.2 Inrichten van een werkmap ILC	20
2.3 Inrichten van Groeps- en Leerlingenmappen	32
Stap 3: Uitvoering	1
Inleiding Stap 3	2
Overzicht van de activiteiten, leesteksten en materialen in Stap 3	3
Overzicht van de activiteiten in Stap 3	4
Checklist	5
Leesteksten en materialen	7
3.1 Opzetten en optimaliseren van de organisatiestructuur	8
3.1.1 Een leerlingadministratiesysteem	9
3.1.2 Een schoolorthotheek	11
3.1.3 Een leerlingvolgsysteem (LVS)	17
3.2 Werken aan de organisatiecultuur	21
3.2.1 Informatie en Communicatie	22
3.2.2 Professionalisering	29
3.2.3 Ondersteuning van leerkrachten	36
3.2.4 Contacten met ouders	38
3.2.5 Contacten met externe relaties	41
3.2.6 (Net)Werkgroep	46
Stap 4: Evaluatie	1
Inleiding stap 4	2
Overzicht van de activiteiten, leesteksten en materialen in Stap 4	3
Overzicht van de activiteiten in Stap 4	4
Checklist	5
Leesteksten en materialen	6
4.1 Voorbereiden van de evaluatie	7
4.2 Opstellen van het Jaarverslag Interne leerlingenzorg (ILZ)	17
4.3 Bewaken van de voortgang	29
Bijlage	

Ik volg nu een cursus signaleren en diagnosticeren van gedragsproblemen. Daarvoor heb ik een cursus gevolgd over speciale leesbegeleiding en volgend jaar ga ik me oriënteren op leerlingvolgsystemen. En dat alles om toch maar zo goed mogelijk greep te krijgen op mijn nieuwe functie als interne leerlingzorgcoördinator. Het gevolg is echter dat met elke cursus mijn taak alleen maar toeneemt, terwijl de tijd die ik daarvoor heb dezelfde blijft. Ik begin me steeds meer af te vragen welke taken nu eigenlijk bij mijn functie horen en welke niet. Iedereen vindt het zo langzamerhand vanzelfsprekend dat ik alle cursussen op het gebied van zorgverbreding afloop. Maar ik kom tijd tekort. En bovendien, ik kom steeds meer op een eiland te zitten. Het is toch ook belangrijk dat collega's zich bij de interne zorg voor leerlingen betrokken voelen³.

Het moeilijkste vond ik dat sommige collega's me verantwoordelijk stelden als bij hen in de klas bijvoorbeeld het werken met handelingsplannen of het afnemen van toetsen problemen opleverden. Een ander moeilijk punt was dat ik tegen collega's

¹ CPS staat voor Christelijk Pedagogisch Studiecentrum
² POLDERMAN J., CASTELIJNS J., Coördineren van de interne leerlingenzorg. CPS, Hoevelaken, 1994, ISBN 90 6508 278 6.
³ POLDERMAN J., CASTELIJNS J., Coördineren van de interne leerlingenzorg. CPS, Hoevelaken, 1994, pp. I, ISBN 90 6508 278 6.

moest zeggen: we hebben op de leerlingbespreking die en die afspraken gemaakt. Je hebt dat niet gedaan, waarom niet? Je komt in een andere positie te staan zowel naar de directeur als naar je collega's.

Met deze uitspraken begint het voorwoord van deze praktijkmap. Ze illustreren volgens mij ook voor de Vlaamse situatie afdoende een deel van de problematiek waarvoor de interne zorgcoördinator zich geplaatst zal zien. Ze tonen aan dat de functie van interne zorgcoördinator ingebed moet zijn in het leerkrachtenteam en door datzelfde team moet gelegitimeerd worden. Gebeurt dit niet door iedereen van bij het begin, dan is deze functie nu al een doodgeboren kind.

Deze praktijkmap levert in een eerste deel het theoretische kader voor een goede invulling van deze functie, evenals een praktische leidraad om deze nieuwe zorgfunctie ten opzichte van de school en het schoolteam te positioneren. Het introduceren van deze functie op een verantwoorde manier is niets minder dan een zaak van onderwijskundig schoolbeleid waar men niet te licht mag overgaan. Het heeft immers alles te maken met de noodzakelijke kwaliteitszorg. Eén en ander laat vermoeden dat de interne zorgcoördinator tegelijkertijd ook een stuk kwaliteitscoördinator is.

Het praktische gedeelte van deze map gaat over de vier stappen die men nodig acht om deze zorgvorm en zorgfunctie op school te introduceren. Het zijn:

Stap 1: Voorbereiding. In deze stap bereidt de interne zorgcoördinator zich op zijn werk voor door middel van oriëntatie, analyse en inventarisatie van zijn werkcondities en taken.

Stap 2: Planning. Op basis van de door het team vastgestelde doelen en activiteiten maakt de interne zorgcoördinator een *Werkplan Interne Leerlingenzorg* op.

Stap 3: Uitvoering. Voor de uitvoering van dit *Werkplan Interne Leerlingenzorg* werkt de interne zorgcoördinator aan de organisatiestructuur en aan het optimaliseren van de organisatiecultuur.

Stap 4: Evaluatie. De interne zorgcoördinator evalueert met het schoolteam het *Werkplan Interne Leerlingenzorg*. Deze evaluatie wordt het uitgangspunt voor het vernieuwde *Werkplan Interne Leerlingenzorg*.

Wie naar de inhoudsopgave kijkt die op de vorige bladzijde is afgedrukt, merkt dat er voor alle stappen teksten voorzien worden. Deze teksten geven de nodige achtergrond en oriënteren de zorgcoördinator op de essentie van elke fase. Tegelijk geeft men aanduidingen en modellen om deze fasen tot een goed einde te brengen. Waar nodig worden ook de materialen verstrekt die men binnen de fasen kan gebruiken.

De aandachtige lezer heeft intussen uit de inhoudsopgave reeds afgeleid dat de onderwerpen die in deze map aan bod komen en de voorgestelde acties uit bijlage 4 van de *Mededeling over de hertekening van het onderwijslandschap voor het basisonderwijs* zeer sterk met elkaar overeenkomen. Deze map werd dan ook geschreven als *Een handreiking voor Weer Samen naar School*, de Nederlandse voorloper van het Vlaamse overheidsproject rond *Gelijke Onderwijskansen*. Aan de basis van beide projecten ligt de grondgedachte van het *Adaptief en Inclusief Onderwijs*.

De didactische kerngedachten achter dit *Adaptief en Inclusief Onderwijs* blijven tot nader order:

- // Pedagogische differentiatie,
- // Didactische differentiatie,
- // Effectieve klasorganisatie.

We kunnen deze vanuit de *Mededeling over de hertekening van het onderwijslandschap* concretiseren met eigentijdse opdrachten voor de basisscholen zoals doorbreken van de jaarklassen, curriculumdifferentiatie, flexibele groeperingen van leerlingen én leerkrachten...

Resultaten van een inclusief zorgbeleid: enkele vaststellingen uit de Vijfde Voortgangsrapportage Weer Samen Naar School

In Nederland wordt reeds sinds lang een beleid gevoerd dat er op gericht is om kinderen, mits de nodige zorg, in het reguliere basisonderwijs te houden en minder snel naar het speciaal onderwijs te verwijzen. Er wordt ook veel wetenschappelijk onderzoek verricht naar de effectiviteit van dit beleid.

Het is niet de bedoeling dit beleid te vergelijken met ons beleid zoals dat vastgelegd is in de teksten *Maatwerk in samenspraak*, *Gelijke onderwijskansen* en *De hertekening van het onderwijslandschap voor het basisonderwijs* van het Vlaamse departement Onderwijs. Toch verdienen een aantal knelpunten en aanbevelingen uit de voortgangsrapportage een speciale vermelding, aangezien ze ook gelden voor ons onderwijsbeleid.

Knelpunten:

- /// Leerlingen die met moeite en inspanningen gehandhaafd zijn in het basisonderwijs, komen in het voortgezet onderwijs nog te vaak in het bijzonder onderwijs terecht;
- /// Het bijzonder lager onderwijs draagt nog onvoldoende bij tot het begeleiden van teams in het basisonderwijs en functioneert onvoldoende als vraagbaak;
- /// De druk op de schoolteams wordt erg groot door het decreet *Gelijke onderwijskansen*.

Aanbevelingen:

- /// Als een leerling eenmaal is verwezen naar het bijzonder lager onderwijs is terugplaatsing naar de basisschool in verreweg de meeste gevallen een utopie. De populatie in het bijzonder lager onderwijs wordt 'zwaarder', terwijl het buitengewoon lager onderwijs zelf met veel personeelsproblemen wordt geconfronteerd. Het bijzonder lager onderwijs zou beter moeten worden toegerust;
- /// Verbeteren van de kwaliteit van het zorgsysteem in de school is het voornaamste instrument om verwijzing naar het bijzonder lager onderwijs te verminderen. Het samenwerkingsverband kan daarbij ondersteunend en faciliterend zijn;
- /// Een betere aansluiting tussen het basisonderwijs en het secundair onderwijs is gewenst. Door de huidige opzet vallen veel leerlingen die met extra zorg in het reguliere basisonderwijs zijn gehandhaafd, alsnog uit bij de overgang naar het voortgezet onderwijs.

Een tweede onderzoek in het kader van *Wees Samen Naar School* belicht de volgende resultaten, knelpunten en aanbevelingen van en voor het adaptief onderwijs:

Resultaten:

- /// Leerkrachten hebben vorderingen gemaakt bij het planmatig werken;
- /// Leerkrachten hebben vorderingen gemaakt bij het bevorderen van een zelfstandige leerhouding bij de leerlingen;
- /// Leerkrachten hebben vorderingen gemaakt bij het scheppen van een exploratieve leeromgeving en differentiatie;
- /// Op het niveau van de school is er vooruitgang geboekt op het vlak van de klasdoorbreking en het hanteren van vaste procedures bij problemen van leerlingen.

Knelpunten:

- /// De organisatie van het onderwijs is niet gericht op de preventie van problemen, maar wel op het oplossen ervan;
- /// De klassen zijn te groot;
- /// Er is onvoldoende geschikt materiaal;
- /// Er is tijdsgebrek bij de leerkrachten om alles te realiseren;
- /// Veel leerkrachten beschikken nog over onvoldoende deskundigheid.

Aanbevelingen:

- /// Om adaptief onderwijs te realiseren is er nood aan nascholing en externe hulp, waardoor leerkrachten in staat zijn om hun eigen gedrag te analyseren.

